

ОРГАНІЗОВАНА ЗЛОЧИННА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ЗАГРОЗА НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ

Розглянуто сутність організованої злочинної діяльності, її виникнення та динаміку в Україні, вплив окремих психолого-юридичних характеристик (корупційні зв'язки, відмивання злочинних коштів, проникнення суб'єктів у громадсько-політичну та депутатську діяльність та ін.) на стан національної безпеки України.

Ключові слова: злочинна діяльність, організована злочинна діяльність, психолого-юридичні характеристики, національна безпека.

Постановка проблеми. У системі внутрішніх загроз національній безпеці України одне з ключових місць посідає злочинна діяльність, найперше, її організований різновид.

У психолого-правовій площині злочинна діяльність – певна сукупність усвідомлених, узгоджених між собою злочинних діянь, які поєднуються, регулюються та управляються загальною метою.

Організована злочинна діяльність сформувалася в надрах професійної злочинної діяльності, згодом стала її відгалуженням, а нині становить хоч і пов'язаний із професійною, але самостійний вид злочинної діяльності.

Організована злочинна діяльність є найбільш небезпечною за сукупністю наслідків: економічних, соціально-правових, соціально-психологічних та індивідуально-психологічних. У своєму розвитку вона закономірно набула корупційних і транснаціональних ознак, стала підвищено життєздатною та спроможною ефективно уникати соціальний контроль і протидіяти спеціальним органам, що ведуть боротьбу із нею. На встановлення та підтримання корупційних зв'язків із представниками центральних і місцевих органів влади виконавці ОЗД витрачають до 50% грошових коштів. За оцінками незалежних експертів останні знаходяться у діапазоні від кількох сотень мільйонів до десятків мільярдів гривень.

Підвищена небезпека організованої злочинної діяльності для України пов'язана із недостатнім державним регулюванням соціально-економічних відносин (правовим, кадровим, матеріально-технічним та ін.), роздутістю та сваволею чиновницько-бюрократичного апарату, свідомою безгосподарністю. За таких умов суб'єкти організованої злочинної діяльності активно й безуспішно намагаються створити власну кримінальну систему управління, одночасно зрощену із державними органами, громадсько-політичними організаціями.

Сучасна ОЗД в Україні супроводжується елементами шокуючої жорстокості і демонстративної безкарності (резонансні злочини, публічні розбірки), повної зневаги до прав та інтересів громадян, високої привабливості для неповнолітніх і молоді, контролем та стимулюванням передкримінальних форм людських відносин – проституції, наркоманії, алкоголізму, грального бізнесу тощо.

Метою статті є з'ясування психолого-юридичної сутності організованої злочинної діяльності (ОЗД), аналіз її виникнення та динаміки функціонування в Україні, визначення окремих характеристик ОЗД як загроз національній безпеці України.

Виклад основних положень. Негативний вплив організованої злочинної діяльності на національну безпеку України виразно простежується через основні характеристики і тенденції функціонування ОЗД.

Розгалужені засади організованої злочинної діяльності сформувалися в Україні наприкінці 70-х – початку 80-х років ХХ століття і були загальними для СРСР. З причин партійно-ідеологічного характеру цей факт вперто ігнорувався, а потім замовчувався.

Слід зазначити, що за часів СРСР Україна не входила до республік і регіонів із високим рівнем ОЗД і не відзначалася резонансними справами типу узбекської «бавовняної» (1985–1988 рр.), у якій у злочинну діяльність було втягнуто близько 25 тисяч осіб. Звинувачення у цій справі навіть висувалися колишньому першому секретарю ЦК Комуністичної партії Узбекистану, двічі Герою Соціалістичної Праці Ш. Рашидову. Друга резонансна справа загальносоюзного масштабу була пов'язана з так званою «рибною» мафією. Її керівний блок очолювали один із заступників міністра рибної торгівлі СРСР та директор популярного у Москві Єлісеєвського гастроному на вул. Горького (теперішній Тверській). Ця організація налічувала сотні учасників, які були об'єднані в автономні законспіровані осередки. Ланцюжок ОЗД виглядав так: незаконний вилов риб осетрових порід у гирлі Волги та районі Астрахані – виготовлення у підпільних цехах червоної та чорної ікри та її маркулювання – оптові поставки продукції до Міністерства залізничного транспорту з подальшою реалізацією у поїздах дальнього та закордонного сполучення, а також до торгових баз Москви з переважною реалізацією через Єлісеєвський гастроном. Послугами цього престижного закладу користувалася значна частина московського бомонду: державні посадовці, партійні керівники, актори, співаки, льотчики-космонавти та ін.

Періодом офіційного визнання організованої злочинної діяльності можна вважати 1984–1989 рр. Саме в цей час розпочалося стрімке зростання ОЗД, його висвітлення у засобах масової інформації та ши-

роке наукове дослідження. Значний внесок у таке визначення зробили російські та вітчизняні фахівці, зокрема Б. Бараненко, Л. Гуров, А. Долгова, А. Зелінський, О. Столяренко та ін.

За роки незалежності в Україні загальнокримінальна злочинність за офіційною статистикою зросла у чотири рази. Організована злочинна діяльність та пов'язана із нею корупція зростають випереджальними темпами. Про це свідчить, зокрема, кількість виявлених по лінії МВС організованих злочинних груп і злочинів, скоєних ними до виявлення.

Динаміку організованої злочинної діяльності в незалежній Україні, деякі тенденції її розвитку доцільно з'ясувати, взявши за «відправну точку» 1989–1991 роки. В цей період організованої злочинної діяльності в Україні було характерно:

- створення первинних злочинних осередків, поступовий перехід на дворівневу структуру (первинні групи загальнокримінального та господарчо-підприємницького типу – вторинні об'єднання-ургупування), розповсюдженість у обласних центрах та великих містах;

- первинна злочинна спеціалізація та розподіл сфер впливу за переважального здирництва і протиправної приватнопідприємницької діяльності;

- паритетне співіснування із традиційною злочинністю, намагання підпорядковувати окремі її сегменти, зокрема, дрібну злочинну діяльність (карманники, картярні шулери, спекулянти тощо);

- тіньова, недемонстративна поведінка лідерів організованої злочинної діяльності, домінування в їх середовищі традиційних «злодіїв у законі» та так званих «законників», окремі спроби легалізації коштів, отриманих незаконним шляхом;

- утягування у свою сферу передкримінальних і кримінальних угруповань молоді та неповнолітніх;

- здійснення злочинної діяльності в межах країни, відсутність стійких транснаціональних зв'язків.

Негативний вплив сучасної організованої злочинної діяльності на національну безпеку України виразно простежується через такі основні характеристики ОЗД:

- періодичне, нелінійно-поступальне збільшення кількості суб'єктів організованої злочинної діяльності та відповідне зростання їх активності. За даними Державного Комітету Статистики України щорічна динаміка виявлених суб'єктів ОЗД виглядає така: 1991 – 51; 1992 – 42; 1993 – 129; 1994 – 194; 1995 – 244; 1996 – 429; 1997 – 639; 1998 – 904; 1999 – 1093; 2000 – 1197; 2001 – 927; 2002 – 722; 2003 – 684; 2004 – 695; 2005 – 551; 2006 – 466. Наведені цифри свідчать, що у перше десятиріччя незалежності України відбувалося постійне збільшення кі-

лькості виявлених суб'єктів ОЗД. Піки збільшення припадають на 1996, 1997, 1998 роки. З 2001 року відбулося суттєве зменшення кількості виявлених суб'єктів ОЗД та загальна стабілізація кількості їх виявлення. У перше десятиріччя абсолютну більшість виявлених суб'єктів ОЗД становили прості та первинні організовані злочинні групи, які займалися здирництвом, грабежами та розбоями, контрабандою, крадіжками. В цей час ще не були напрацьовані задовільні критерії визначення та класифікації організованих злочинних груп, що часто призводило до помилок та умисних приписок. З введенням у дію (2001 р.) чинного КК України з'явилися порівняно задовільні критерії визначення та класифікації ОЗГ. З цього часу переважну кількість виявлених суб'єктів ОЗД розпочали становити злочинні організації (угруповання).

Уявлення щодо динаміки злочинної активності суб'єктів ОЗД дає кількість злочинів, скоєних до знешкодження. Остання виглядає так. У перше десятиріччя середня кількість злочинів, скоєних до знешкодження, зросла з 4 до 8, подальша динаміка виглядає так: 2002 – 9; 2003 – 9; 2004 – 8; 2005 – 14; 2006 – 9.

Про рівень злочинної активності побічно свідчить тривалість існування суб'єктів ОЗД. Середня тривалість простих і первинних організованих злочинних груп становить півтора-два роки, при цьому 2000 року тривалість існування суб'єктів ОЗД і відсоток скоєних ними злочинів виглядає так: 68,0% – до 1 року, скоїли 62,2% злочинів; 24,2% – до 2-х років, скоїли 27,4% злочинів; 7,3% – 3–6 років, скоїли 9,6% злочинів; 0,5% – більше 6 років, скоїли 0,8% злочинів. 2005 року тривалість існування суб'єктів ОЗД виглядає так: до 1 року – 71,5%; до 2-х років – 18,5%; від 3-х до 6-ти років – 9,6%, більше 6-ти років – 0,4%; у 2006 році: до 1 року – 76,4%; до 2-х років – 16%; від 3-х до 6-ти років – 6,9%, більше 6-ти років – 0,6%.

Статистичні дані, оцінки незалежних експертів і результати наукових досліджень дозволяють стверджувати, що на сучасному етапі абсолютна більшість суб'єктів ОЗД мають підвищений чи високий рівень кримінальної організованості, професіоналізму, успішно протидіють правоохоронним органам;

– виникнення третього, найвищого рівня організації злочинної діяльності та повний перехід на трьохрівневу структуру (прості та первинні групи – угруповання – спільності), завершення розподілу сфер впливу на рівні районів, областей, міст. Це призвело до зменшення кількості так званих «розбірок», фізичного усунення конкурентів та неугодних осіб. Якщо у початковий період основним осередком злочинної активності виступали прості та первинні ОЗГ, то на сучасному етапі акцент перемістився на злочинні угруповання та спільності;

– взяття під повний контроль тіньової економіки, обсяги якої за експертними оцінками знаходяться у діапазоні 45–55%. У сфері тіньової економіки постійно працює близько 3 мільйонів українських та іноземних громадян. Основну продукцію тіньової економіки становлять одяг і предмети повсякденного вжитку, лікєро-горілчані вироби, харчові продукти, бензин і паливно-мастильні матеріали. Пріоритетне проникнення у такі галузі офіційної економіки, як паливно-енергетичний комплекс, лікєро-горілчана, тютюнова, деревообробна промисловість; кредитно-банківська, приватизаційна сфери, зовнішня торгівля. Останніми роками особливого розмаху набула незаконна приватизація та реприватизація за допомогою судових рішень і приватних охоронних структур (так зване рейдерство) промислових об'єктів. Найбільш резонансні рейдерські захоплення пов'язані з Кременчуцьким заводом з виробництва вантажних автомобілів, Нікопольським заводом феросплавів, дніпропетровським торгівельним ринком «Озерка», ВАТ «Олейна» та ін. Практично завершена приватизація лікувально-оздоровчих закладів і закладів відпочинку (санаторії, профілакторії, дитячі табори та ін., що знаходилися у підпорядкуванні окремих відомств, організацій та установ. Показовою у цьому аспекті є ситуація, що склалася навколо санаторія імені Семашка (м. Сімеїз, АР Крим), який знаходиться у підпорядкуванні Міністерства праці України. Міністерство праці і соціальної політики заявляє про рейдерське захоплення санаторію імені Семашка в кримському місті Сімеїз. На початку 2010 року група невідомих осіб під керівництвом колишнього директора санаторію Ігоря Іоффе захопила кабінет чинного директора Олександра Забудського і вилучила печатку. Ці дії мотивувалися рішенням Київського районного суду м. Сімферополя, але відповідні документи до Мінпраці не надходили. У 2007–2009 рр. під час керівництва санаторієм Іоффе майже всі корпуси, включаючи і медичний, були передані в довгострокову оренду без узгодження міністерства;

– легалізація і «прикриття» суб'єктів ОЗД під виглядом приватних охоронних організацій, спортивних клубів, розважально-оздоровчих закладів тощо і проникнення лідерів у громадсько-політичну й особливо депутатську діяльність. Так, наприклад, лідери угруповання «Сейлем» (Крим) С. Воронков, С. Крюков та О. Коваленко на час притягнення у 1998 році до кримінальної відповідальності були депутатами міських рад Сімферополя та Ялти, один із лідерів угруповання «Коробченко» (Керч) М. Оксименко перебував на посаді генерального директора фірми «Сталкер». Широкого розголосу набула діяльність у якості депутата Голосіївської районної ради м. Києва відомого кримінального авторитета В. Киселя на прізвисько «Дід»;

– активне «відмивання» злочинних коштів шляхом придбання чи створення підприємств, закладів обслуговування, розваг і відпочинку (магазини, сауни, казино, нічні клуби, бари тощо). За експертними оцінками, відмивання «брудних» грошей в Україні сягає 4 млрд. доларів США на рік. Так, наприклад у Житомирі викрито злочинне угруповання, до якого входили керівники комерційних структур м. Житомира, Києва, Дніпродзержинська та Одеси. Зловживаючи службовим становищем, вони підрили угоду на постачання підприємству з колективною формою власності товарів майже на 3 млн. гривень, а потім викрали ці бюджетні кошти та легалізували їх через мережу фіктивних структур. Під час затримання у злочинців вилучено 114 тис. доларів США, 2 автомобілі, оргтехніку, а також документи, штампи, печатки, які підтверджують злочинну діяльність. Широкого розповсюдження набула злочинна діяльність із використанням конвертаційних центрів. Так, наприклад, у Дніпропетровську 2008 року ліквідовано «конвертаційний центр», який впродовж двох років незаконно перевів у готівку близько 100 млн. грн. До складу центру входили четверо жителів Дніпропетровська, які за попередньою змовою займалися незаконною конвертацією грошей для підприємств Дніпропетровського регіону з використанням «фіктивних» і «буферних» підприємств. Клієнти «конвертаційного центру» на підставі фіктивних угод перераховували безготівкові кошти на рахунки шести підприємств, відкритих у Дніпропетровській філії одного із комерційних банків за нібито надані товари та виконані роботи. З рахунків указаних підприємств кошти переводились на рахунок приватного підприємця, з якого організаторами центру знімались готівкою за чековими книжками за дорученням;

– широке застосування вогнепальної зброї, вибухівки, технічних пристроїв для вчинення злочинів, так, зокрема, у суб'єктів ОЗД у 1998 р. було вилучено 325 одиниць вогнепальної зброї та 311 автомобілів, у 1999 р. – 342 і 255 відповідно, у 2000 р. – 318 та 189. В окремі періоди вилучення вогнепальної та холодної зброї досягали 1 тис. одиниць. Найчастіше зброя застосовується під час бандитських нападів. Показово у цьому контексті є знешкоджена у середині 90-х років у Харківській області. Формування у кількості 11 осіб очолював начальник служби безпеки комерційного банку «Європейський» Строгов. До банди входили переважно охоронці банку, колишні спортсмени високої кваліфікації. Використовуючи інформацію щодо фінансових можливостей клієнтів банку, формування Строгова здійснювало впродовж двох років розбійні напади, застосовуючи вогнепальну зброю, ножі, нунчаки. Останніми роками значно зросла кількість нападів на філії комерційних банків та інкасаторів. Найбільша кількість таких нападів скоєна

у Києві, Харкові та Одесі. Так, наприклад, в Одесі було вчинено напад на інкасаторів КБ «Одеса – Банк», які прибули до фірмового магазину Одеського олійножирового комбінату «Сонячна долина». Чотири нападники у масках були озброєні револьверами та бейсбольними битами. Отримавши тілесні ушкодження та поранення, інкасатори застрелили трьох нападників, а одного поранили та затримали;

– розповсюдженість вбивств на замовлення за допомогою бандитських угруповань, професійних кілерів, спеціалізованих «філерських» груп. Пік цього явища припадає на 1995 рік, упродовж якого загинули більше 100 злочинних лідерів та авторитетів, керівників державних і підприємницьких структур. Найбільш резонансними є вбивства на замовлення народного депутата та губернатора В. Щербаня та його дружини (за допомогою автомата Калашникова), президента футбольного клубу «Шахтар» і відомого бізнесмена А. Брагіна (за допомогою вибухівки), бывшего голову Національного банку України В. Гетьмана (за допомогою пістолета Токарева), журналіста Б. Олександрова (за допомогою бейсбольної бити), віце-прем'єра уряду Криму Олександра Сафонова (за допомогою вибухівки), відомого бізнесмена Максима Курочкіна (за допомогою снайперської гвинтівки) та ін.;

– утворення груп за національно-етнічною ознакою з некорінного населення та національних меншин (Кавказький регіон: чеченці, азербайджанці; афганці, а також китайці, в'єтнамці, роми та молдаване) зі спеціалізацією злочинної діяльності у наркобізнесі, нелегальній міграції, контрабанді, торгівлі зброєю. Патрунування діяльності відповідних діаспор, конкуренція із місцевим криміналітетом. За оцінками експертів у Київському та Харківському мегаполісах перебуває більше 400 тис. представників Китаю та В'єтнаму, найбільші діаспори ромів знаходяться у Причорномор'ї та Закарпатті; найбільша чеченська діаспора сконцентрована в Одеській області;

– патрунування підготовки спортсменів у певних видах (кульова стрільба, східні единоборства, боротьба, бокс) з подальшим їх залученням до виконання охоронних, рекетирських, «бойових» функцій; залучення до цієї діяльності відомих спортсменів, які завершили офіційну кар'єру. Як приклад можна навести використання як рекетира олімпійського чемпіона та чемпіона світу з вільної боротьби у важкій вазі О. Колчинського; створення заслуженим тренером України з важкої атлетики З. Авдишевим злочинного угруповання у Києві, до якого входило більше 40 екс-боксерів, важкоатлетів, борців; створення у Києві на початку 90-х років майстром спорту з боксу І. Ткаченком на прізвище Череп злочинного угруповання з колишніх спортсменів, які займалися здирицтвом і легалізацією злочинних коштів через комерційні структури;

– встановлення стійких міжрегіональних і міжнародних зв'язків, патрунування діяльності співвітчизників у інших країнах, злочинна спеціалізація на нелегальній міграції, торгівлі жінками та зброєю, контрабанді, незаконному обігу наркотиків, крадіжках і ввезенні автотранспорту. Так, зокрема, 1998 року викрито 16 суб'єктів ОЗД із міжнародними зв'язками, які скоїли 150 злочинів, 61 суб'єкт ОЗД із зв'язками у межах СНД, які скоїли 474 злочини; у 1999 викрито 9 суб'єктів ОЗД із міжнародними зв'язками, які скоїли 82 злочинів, 46 суб'єктів ОЗД із зв'язками у межах СНД, які скоїли 298 злочинів; у 2000 викрито 20 суб'єктів ОЗД з міжнародними зв'язками, які скоїли 85 злочинів, 34 суб'єкти ОЗД із зв'язками у межах СНД, які скоїли 384 злочинів. 2001 року виявлено 20 суб'єктів ОЗД із міжнародними зв'язками, 2002 року – 21; 2003 року – 32, 2004 року – 43.

Висновки. Організована злочинна діяльність в Україні є наслідком комплексного впливу різних чинників: економічних, політичних, правових, організаційно-управлінських, психологічних.

Основними психологічними чинниками ОЗД є:

- розмивання уявлення про базові людські цінності, моральні орієнтири поведінки, шляхи і засоби досягнення життєвого успіху;
- широке розповсюдження корисливої, споживацької психології, активна пропаганда ЗМІ насилля та культу сили;
- певна романтизація серед неповнолітніх і молоді кримінальної субкультури, лідерів та авторитетів організованого злочинного світу;
- зниження рівня правослухняності громадян, широке розповсюдження елементів правового нігілізму;
- загальна недовіра населення до державних органів щодо їх здатності ефективно протидіяти організованій злочинній діяльності;
- низька психологічна готовність громадян особисто сприяти боротьбі з ОЗД.

Організована злочинна діяльність в Україні за своїм розтлінним, паралізуючим психологічним впливом майже зрівнялася з корупцією. Проникаючи у державні, політичні, громадські структури, вона реально загрожує національній безпеці, конституційному і суспільному ладу.

---

1. Блэкборн Р. Психология криминального поведения / Р. Блэкборн. – СПб.: Питер, 2004. – (Серия «Мастера психологии»).

2. Карпов Н.С. Криміналістичні засади вивчення злочинної діяльності: монографія / Н.С. Карпов. – К.: Київ. Нац. ун-т внутр. справ, 2007.

3. Криминальная психология: учеб. пособие / авт.-сост. А.И. Ушатиков, О.Г. Ковалев. – М.: Издательство Московского психолого-социального института; Воронеж: Издательство НПО «МОДЭК», 2007. – 496 с. – (Серия «Библиотека юриста»).

4. Медведєв В.С. Кримінальна психологія: підручник / В.С. Медведєв. – К.: Атіка, 2004.
5. Медведєв В.С. Психологія злочинної діяльності / В.С. Медведєв. – К.: Атіка, 2012.

Медведєв В.С. Организованная преступная деятельность как угроза национальной безопасности Украины

Рассмотрена сущность организованной преступной деятельности, ее возникновение и динамика в Украине, влияние отдельных психолого-юридических характеристик (коррупционные связи, отмывание преступных средств, проникновение субъектов в общественно-политическую и депутатскую деятельность и др.) на состояние национальной безопасности Украины.

Ключевые слова: *преступная деятельность, организованная преступная деятельность, психолого-юридические характеристики, национальная безопасность.*

Medvediev V.S. Organized criminal activity as a factor in the national security of Ukraine

It is considered the essence of organized crime, its origin and the dynamics of its functioning in Ukraine, the impact of individual psychological and legal characteristics (corruption ties, laundering of criminal funds, penetration agents in the socio-political and parliamentary activities, etc.) to the national security of Ukraine.

Key words: *criminal activity, organized crime, psychological and legal characteristics, national security.*

УДК 159; 342.9

Л.І. Мороз

**МІНІМІЗАЦІЯ ПРАВОВОГО НІГІЛІЗМУ
ЯК УМОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ**

Проаналізовано поняття правового нігілізму як форми деформації правосвідомості населення в державах із авторитарними й тоталітарними режимами. На основі аналізу виявів правового нігілізму в пострадянському суспільстві, сучасній Україні обґрунтовується необхідність і можливість мінімізації правового нігілізму, пропонуються конкретні заходи, спрямовані на підвищення авторитету права і закону.

Ключові слова: *правовий нігілізм, правосвідомість, правова культура, цінність права, верховенство права, пострадянське суспільство, механізм подолання правового нігілізму.*